

تحلیل روان شناختی شخصیت ها در رمان من زنده ام

پژوهشگران: زهره نجفی (استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان)

صادقی نیا (دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان)

چکیده

هشت سال دفاع مقدس، بزرگ ترین پدیده تاریخی کشور ما در سه دهه پس از پیروزی انقلاب اسلامی محسوب می شود که تمام شئون اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه را تحت تأثیر قرار داده و به دنبال با نگاهی نو، تأثیری ژرف و بنیادین بر ادبیات بر جا گذاشته است. در این میان رمان به عنوان یک نوع ادبی، قالبی برای انتقال ارزش ها و مفاهیم این جنگ هشت ساله محسوب می شود که مورد توجه نویسندگان، خوانندگان و منتقدان قرار گرفته است. امروزه در نقد آثار ادبی، استفاده از دیدگاه های گوناگون بسیار رونق گرفته، به ویژه نقد روانشناختی باعث شناخت و تحلیل بهتر متون ادبی شده است. از مباحثی که موجب پیوند روان شناسی و آثار ادبی می شود می توان به بحث شخصیت اشاره کرد. منظور از شخصیت در روان شناسی، مجموعه پویا و سازمان یافت های از خصوصیات است که به طرز منحصربه فردی بر شناخت افکار، انگیزه ها و رفتار شخص در وضعیت های مختلف تأثیر می گذارد. رمان « من زنده ام » اثر معصومه آباد با توصیف جزئی رفتار و اعمال شخصی تنها گزینه مناسبی است تا با استفاده از نظریه تیپ شناختی مایرز بریگز شخصیت های اصلی آن را مورد تحلیل و بررسی قرار داد. نتایج این تحقیق نشان داد که

کلیدواژه ها: دفاع مقدس، رمان، من زنده ام، تیپ های شخصیتی، مایرز بریگز، تحلیل روان شناختی

مقدمه

تحولات ادبی بیشتر تابع حوادث تاریخی، سیاسی، ملی، رویدادهای اجتماعی و حتی مسائل اقتصادی است. ادبیات دفاع مقدس هم که « به مجموعه سروده ها و نوشته هایی گفته می شود که درون مایه و موضوع آن ها به مسائل هشت سال دفاع مقدس و پیامد و تبعات آن بازمی گردد » (سنگری، 1380 : 15) به دنبال تغییر و تحول در اوضاع کشور و شروع جنگ تحمیلی پدید آمد. در این میان شعر به دلیل روح مطلق هنری حاکم بر آن نمی توانست واقعیت ها، معضلات و حوادث دوران را منعکس کند. پس ادبیات داستانی؛ بخصوص رمان باروح واقع گرایی که در بطن خود دارد، این مسئولیت را به دوش می کشد. لذا رمان نهایی

دفاع مقدس آیینة تمام نمای ارزش ها، فداکاری ها و ایثارهایی است که در زمان جنگ توسط قهرمانان این مرزوبوم ظهور یافته اند و می توان با نقد و تحلیل این آثار به واقعیت های پنهان موجود در آنها پی برد.

امروزه برای نقد و تحلیل آثار ادبی از زمینه های گوناگون بهره برده می شود که یکی از آنها روان شناسی است. «نقد روان شناختی به دنبال اوج گرفتن پژوهش های روان شناسان به ویژه «زیگموند فروید» در اوایل قرن بیستم رایج گردید». (فرزاد، 1376 : 78 - 79) هرچند بسیاری براین باورند که ارسطو نخستین کسی بود که نقد روان شناسانه را در سده چهارم پیش از میاد، در تعریف تراژدی به کاربرد.

نقد روان شناسانه یک اثر بیشتر در سه حوزه صورت می گیرد: 1- تحلیل متن، 2- تحلیل شخصیت های قصه و 3- تحلیل شخصیت و ذهن نویسنده. در این نوشته بر اساس گونه دوم به تحلیل و بررسی شخصیت های بارز رمان «من زنده ام» پرداخته و از «نظریه شخصیت مایرز بریگز» استفاده شده است. مایرز و بریگز نظریه پردازان این نظریه بیان می دارند که چهار ترجیح شخصیتی و شانزده تیپ شخصیتی وجود دارد. و تأکید می کنند که هرچند ما با شانزده تیپ شخصیتی روبه رو هستیم و همه انسانها در یکی از این تیپ ها قرار می گیرند، اما این بدان معنا نیست که بگوییم انسا نها منحصر به فرد نیستند. حتی اگر صد نفر با یک تیپ شخصیتی واحد در یک اتاق قرار داشته باشند باهم متفاوتند، زیرا پدر و مادر، ژن، تجربه، علاقه و چیزهای متفاوت دیگری دارند. اما در ضمن وجوه مشترک فراوان هم دارند. (تایگر و تایگر، 1388)

چهار بعد شخصیتی به اختصار عبارت اند از :

1- «ما با دنیا چگونه در تبادل و تعامل می شویم، انرژی خود را به کجا هدایت می کنیم (درو نگرا - نگرا)

2- به طور طبیعی متوجه چه اطلاعاتی می شویم (شمی - حسی)

3- چگونه تصمیم می گیریم (فکری - احساسی)

و 4- اینکه آیا ترجیح می دهیم در شرایط سازمان یافته تری فعالیت کنیم یا استقلال بیش تر را ترجیح می دهیم (ملاحظه کننده) (با ساختار) - دآوری کننده (منعطف) () (تایگر و تایگر، 1388 : 38) درنهایت از ترکیب این چهار بعد شانزده تیپ شخصیتی به دست می آید، که در ادامه به طور مفصل به آنها خواهیم پرداخت.

ضرورت و اهمیت

از آنجاکه رمان من زنده ام یک خاطره رمان است و شرح وقایعی است که در دوران اسارت نویسنده برای وی رخ داده است انتظار می رود شخصیتها صرفاً ساخته و پرداخته نویسنده نباشند بلکه شخصیت های واقعی باشند. این پرسش همواره درباره تمامی خاطرات دفاع مقدس که تا چه حد این خاطرات واقعی هستند. و اینکه آیا ممکن است تمام داستان یا قسمت اعظم آن برساخته نویسنده باشد. باید بیان داشت یک رمان در صورتی می تواند مخاطب را جذب کند که شخصیت های آن واقعی باشند نویسندگان موفق نیز بیشتر شخصیت های داستان های خود را از واقعیت الهام گرفته اند. در صورتیکه شخصیت های داستان واقعی باشند گفتار و کنش های آنان با الگوهای شخصیتی مطابقت می کند و از این طریق می توان دریافت تا چه اندازه شخصیت ها و کنش هایشان واقعی است به ویژه در مورد نویسنده ای که تجربه داستان نویسی ندارد. همچنین با مشخص شدن تیپ های شخصیتی شخصیت های بارز رمان می توان دریافت که نویسندگان این گونه رمان ها برای خلق شخصیت بیش تر به چه ویژگی های رفتاری و اخلاقی توجه دارند و کدام تیپ شخصیتی در این رمانها برای نویسنده و یا حتی خواننده جذاب تر است. در واقع با بررسی تیپ های شخصیتی از لحاظ روانشناختی می توان الگویی به دست آورد که رمز و رازهای زیادی از شخصی تپردازی موفق را برای ما آشکار می نماید.

این پژوهش بر آن است که با مشخص کردن تیپ های شخصیتی برجسته رمان با استفاده از نظریه مایرز بریگز به تبیین الگویی در جهت شخصیت پردازی در رمان نائل آید.

پیشینه پژوهش

در ایران در دهه های اخیر استفاده از روان شناسی برای تحلیل آثار ادبی رایج بوده است و در این راستا بیش تر از نظریات روان کاوی فروید و شاگردانش بهره برده شده است و منتقدان کوشیده اند با مفاهیمی هم چون نهاد، من و فرامن دست به تحلیل بزنند. پاره ای از نویسندگان نیز نظریه ونگ و مفاهیم ناخودآگاه جمعی، ناخودآگاه فردی و صور اساطیری را مدنظر داشته اند. اما برخی از نظریات روان شناسی چندان مورد توجه نبوده اند و منتقدان آثار ادبی ارتباط اندکی با آنها برقرار ساخته اند از جمله نظریه کارن هورنای، نظریه جان هانلند، نظریه مایرز بریگز و

بررسی ها در خصوص سابقه تحلیل روان شناسی رمانها نشان داد که در پژوهشی درباره رمان «خانه ادریسی ها» شخصیت های داستان یعنی خانم ادریسی، لقا و وهاب بر اساس نظریه فروید و مفهوم ضمیر ناخودآگاه مورد بررسی قرار گرفته اند. (فرضی و خسروحسینی، 1390)

در پژوهشی دیگر، نویسندگان بر اساس نظریات فروید، آدلر و جان لاک به بررسی شخصیت های رمان «سمفونی مردگان» اثر عباس معروفی می پردازند و از جریان سیال ذهن که در داستان وجود دارد نتیجه می گیرند که آیدین و اورهان دچار روان رنجوری های متعدد هستند و در موارد بحرانی دچار روان گسیختگی می شوند. (صلاحی مقدم و اظهاری، 1391)

طلایی در پایان نامه خود به تحلیل روانشناختی شخصیت ها در داستان های اصغر الهی بر مبنای دیدگاه هورنای پرداخته است و شخصیت های داستان ها را به مهر طلب، برتری طلب، عزت طلب و دارای خودانگاره آرمانی تقسیم کرده است. (طلایی، 1392)

هاشمیان و کمالی نیز در نوشتاری بر اساس دیدگاه های فروید به تحلیل شخصیت های داستان «سرباز سربی» بزرگ علوی پرداخته اند و مشخص کرده اند که شخصیت های داستان دچار عقده هایی هستند که برای سرکوب آنها دست به اعمالی می زنند.

قاسمی نیز در سال 1392 با بررسی رمان «شوهر آهو خانم» که شامل توصیف جزئی از اعمال و رفتار شخصیت هاست، تیپ شخصیتی شخصیت های اصلی آن (سید میران، آهو و هما) را بررسی کرده است. که بر اساس آن تیپ شخصیتی سید میران برو نگرا، حسی، فکری، با ساختار، تیپ شخصیتی آهو برو نگرا، حسی، فکری/احساسی، با ساختار و تیپ شخصیتی هما برو نگرا، حسی، فکری، منعطف به دست آمد. البته باید توجه نمود که این نتیجه گیری کاملاً درست نمی باشد چراکه عملکرد سید میران مؤید برخی از ابعاد شخصیتی که برای وی مشخص شده نیست، مثلاً کسی که به راحتی سنت ها و عقاید خویش را کنار می گذارد و با اصول زندگی متجددانه کنار می آید به نظر با ساختار نیست. یکی از دلایل این ناهمخوانی ممکن است عدم بررسی تمام رفتارهای یک شخصیت در داستان و مشخص کردن شخصیت بر اساس چند نمونه رفتار محدود باشد.

و دلیل دیگر می تواند عدم توجه به واقعیت در پردازش شخصیت ها و تخیل گرایی از سوی نویسنده باشد. در تحلیل رمان «من زنده ام» باید گفت که تنها یک پژوهش غیر آکادمیک در خصوص صحت محتوای خاطرات و وقایع کتاب صورت گرفته و درزمینه ی نقد روان شناسی این اثر پژوهشی صورت نگرفته است.

بحث

معرفی رمان

معصومه آباد از اسرا و جانبازان دفاع مقدس دارای دکتری بهداشت باروری از دانشگاه شهید بهشتی است. او سابقه مشاوره و تدریس در دانشگاه علوم

پزشکی ایران، شاهد، علوم پزشکی بقیه الله (عج) و از سال 1387 تدریس تنظیم خانواده در دانشگاه آزاد اسلامی را در کارنامه خود دارد.

ایشان همچنین سخنرانی های متعددی در مجامع داخلی و خارجی داشته اند که از آن جمله می توان به سخنرانی او در اکتبر 2008 ، با موضوع توانمندسازی زنان در مسیر توسعه پایدار (مطالعه موردی شهرداری تهران) در نهمین کنفرانس جهانی- متروپولیس - سیدنی؛ سخنرانی او با موضوع نقش زن مسلمان در جامعه در سال 1388 در سازمان بین المللی زنان مسلمان اندونزی (IMWO) و سخنرانی با موضوع توانمندسازی زنان در بحران اقتصادی در اکتبر 2009 ، دومین همایش شبکه بین المللی زنان در سئول اشاره کرد.

وی دارای تألیفات پراکند های است که مرتبطترین آنها با موضوع کتاب؛ کتاب دوره ی درهای بسته به روایت اسیر شماره ی 3358 ، روزگاران، کتاب بانوان آزاده و کتاب پرنده های کاغذی، نامه هائی از بازداشتگاه های اسرای ایرانی می باشد.

وی در زمینه تخصص خود، کتاب از نطفه تا تولد را در کارنامه خود دارد.

وی مسئولیت درمانگاه مجروحان درو نمرزی، ماما، مشاور تنظیم خانواده، رئیس دانشگاه جندی شاپور، عضو هیئت مدیره شبکه ارتباطی سازمان های غیردولتی زنان، مشاور مدیرکل امور بانوان شهرداری تهران، عضو سومین دوره ی شورای شهر تهران (1386 تا 1392) و رییس کمیته سامت و زیست شهری، رییس کمیسیون نامگذاری شهر تهران و رییس مجمع مشورتی بانوان عضو شورای مراکز استان ها و کلا نشهرها را در کارنامه کاری و حرف های خود دارد.

کتاب «من زنده ام» خاطرات وی در زندان های رژیم بعث صدام است. این کتاب در رابطه با اسارت و بخشی از خاطرات نانوشته 4 بانوی اسیر ایرانی به نگارش درآمده تا گویای وضعیت زنان اسیر در زندان های رژیم بعث عراق، و همچنین عفت و حیای آنان در دوران هشت سال دفاع مقدس باشد.

معصومه آباد، شخصیت اصلی داستان، در روزهای آغازین جنگ برای دور کردن تعدادی از ایتام از صحنه جنگ آنها را به شیراز می برد و هنگام برگشتن ناگهان می شود در حال که تنها هفده سال داشته است. وی روزهای نخستین جنگ و دوران اسارت خود را به زیبایی در کتابش ترسیم می کند.

این کتاب در هشت فصل نگاشته شده است:

فصل اول و دوم کتاب با عنوان های کودکی و نوجوانی، شرح حال راوی کتاب از کودکی تا دوره نوجوانی اش است، در فصل سوم با عنوان انقلاب، وقوع انقلاب اسلامی و اوضاع آن زمان را توضیح می دهد و همچنین تأثیراتی را که اوضاع بر وی و زندگی مردم داشته است توصیف می کند.

از فصل چهارم به بعد، آغاز جنگ و تحولاتی که در آن زمان رخ داده است به زیبایی، تصویر کشیده شده است و به علت اینکه نویسنده کتاب، در اوایل جنگ به اسارت گرفته شده است، وقایع جنگ را تا زمانی که در منطقه حضور داشته شرح داده است.

در فصل پنجم با عنوان زندان الرشید بغداد، روایت هایی را از چگونگی برخورد عراقی ها با اسیران ایرانی بیان کرده است. نویسنده در کتاب متذکر شده است که نتوانسته تمام جملات تحقیرآمیز و شرم آوری که در طول اسارت از زبان بعضی ها شنیده است را نقل کند اما هر آنچه در کتاب آمده، به اندازه کافی گویای شرایط آن روزهای سخت هست.

فصل ششم با عنوان انتظار، شرح سخت یهایی است که خانواده نویسنده در دوران 4 ساله اسارت وی متحمل شده اند در فصل هفتم با عنوان اردوگاه موصل و عنبر، نویسنده به توصیف زندگی خود و زنان دیگر در زندانهای موصل و عنبر می پردازد و خاطراتی از همکاری اسرای مرد می آورد. همچنین از برخورد نظامیان بعثی در این فصل سخن گفته است. فصل هشتم عکس و اسناد است.

تیپ های شخصیتی

« شخصیت بیانگر آن دسته از ویژگی های فرد یا افراد است که شامل الگوهای ثابت فکری، عاطفی و رفتاری آن هاست. این تعریف، تعریف گسترده ای از شخصیت است و موجب می شود که به جنبه های مختلف شخصیت یک فرد توجه کنیم. درعینحال این تعریف معرف توجه به الگوهای پایدار رفتار و کیفیت درونی رفتار فرد است تا بررسی محیطی که این الگوها را تحت نظم درآورده است. نظام موردبررسی ما شامل تفکر، عواطف و رفتارهای بیرونی (قابل مشاهده) است. به ویژه، ارتباط این سه جنبه با یکدیگر در ساختن شخصیتی بی مانند و منحصر به فرد در روان شناسی شخصیت بسیار با اهمیت است » (جان و پروین، 1381 : 3)

روشهای متفاوتی برای تعیین تیپ شخصیتی افراد وجود دارد که در این نوشتار از نظریه مایرز بریگز برای تعیین تیپ شخصیتی شخصیت های رمان من زنده ام استفاده شده است.

برو نگرا - درو نگرا

توجه افراد برونگرا به دنیای بیرون است؛ آنها معمولاً به راحتی با اطرافیان ارتباط برقرار می کنند. ضمناً افکارشان حول مسائل عملی می چرخد و از حضور در جمع لذت می برد. افراد درونگرا اغلب در افکار درونی خود غوطه ورنند و ترجیح می دهند اوقات خود را بدون حضور دیگران بگذرانند؛ افکارشان نیز انتزاعی و گریزان از فعالیت های عینی و ملموس است. (گنجی، 1380 : 135)

حسی - شمی

کسانی که حسی بودن را ترجیح می دهند به حواس پنج گانه خود توجه دارند و برای جمع آوری اطلاعات از آن ها استفاده می کنند، آنچه را قابل اندازه گیری است مهم در نظر می گیرند، به آنچه مطمئن و منسجم است اعتماد می کنند، تنها در صورتی از ایده های جدید استقبال می کنند که قابلیت اجرایی داشته باشند، به واقع گرایی و عقل سلیم بها می دهند، دوست دارند از مهارتهای موجود استفاده کنند، به عملی بودن پیشنهاد و به جزئیات آن توجه دارند، اطلاعات را به شیوه قدم به قدم ارائه می دهند، به زمان حاضر توجه دارند و می خواهند از آنچه در جریان است دقیقاً آگاه شوند، می توانند حقایق زیادی را ببینند و آنها را به خاطر بسپارند، به جزئیات توجه می کنند. شمی ها از حس ششم خود (شم) بیش از حواس پنجگانه استفاده می کنند، به معانی، روابط و احتمالات مبنی بر حقایق بیش از خود حقایق توجه م میکنند، به استنباط ها توجه دارند، به تصور و خیال بها می دهند و به الهام و حرف دلشان احترام می گذارند، ایده های جدید را به خاطر خود آن ها دوست دارند، دوست دارند مهارت های جدید را بیاموزند اما وقتی تسلط پیدا کردند کسل می شوند، از استعاره و قیاس به میزان فراوان استفاده می کنند، به اطلاعات دقیق توجه ندارند، به آینده توجه دارند. (تایگر و تایگر، 1388)

تیپ شخصیتی	ویژگی تیپ شخصیتی
برون‌گرای شمی احساسی داوری کننده	پاری‌رسان، مهر طلب، مهارت کلامی، قبول مسئولیت خارج از توان، درگیر انواع فعالیت‌ها، هماهنگی در روابط
درون‌گرای شمی احساسی داوری کننده	صداقت، ابتکار، مستمع خوب، صبور و دلسوز، آرام، پیچیده، قدرت تمرکز فراوان و پشتکار برای رسیدن به اهداف، ادراکی‌ترین آرمان‌گرا، رهبر الهام‌بخش
برون‌گرای شمی احساسی ملاحظه کننده	به‌شدت کنجکاو، مهر طلب، دوستان فراوان، فاقد قاطعیت، مسامحه‌کار، خودجوش
درون‌گرای شمی احساسی ملاحظه کننده	به‌شدت مهر طلب، به‌شدت حساس، بسیار کنجکاو، عاشق هنر، بی‌خیال به محیط اطراف، بسیار آرمان‌گرا، فقط کاری که دوست دارند را انجام می‌دهند، به ارزش‌های شخصی و دیدگاه خود از جهان تکیه فراوان دارند
برون‌گرای شمی فکری داوری کننده	رهبر ذاتی، مبتکر، رئیس ماب، مشتاق کار، عاشق یادگیری، سریع، توان بسیج منابع مادی و معنوی
درون‌گرای شمی فکری ملاحظه کننده	مبتکر، خلاق و خیال‌پرداز، کنجکاو، سریع الفهم، قدرت تمرکز فراوان، خودمحور، سخت برای شناسایی، دارای تفکر استراتژیک
برون‌گرای شمی فکری ملاحظه کننده	اعتمادبه‌نفس بالا، پرشور و شوق، مهارت در متقاعد کردن دیگران، به‌شدت مهر طلب، دوستان فراوان، مهارت کلامی، اهل تعریف و حکایت، مسامحه در تصمیم‌گیری، عدم قاطعیت در کار، کنجکاو، منعطف، مدیریت بر دیگران برایشان ملال‌آور است، کارآفرین و سیاستمدار بزرگ
درون‌گرای شمی فکری ملاحظه کننده	شدیداً منطقی و تحلیل‌گر، بسیار خلاق، اعتمادبه‌نفس بالا، مبتکر، کنجکاو، مستقل و بسیار پیچیده، ریسک‌پذیر، روابط فردی نامناسب، استقبال از هر چالشی
برون‌گرای حسی فکری داوری کننده	هدف‌گذار، بالاراده، مهارت کلامی، رهبر ذاتی، سنتی و محافظه‌کار، سریع، غیرقابل انعطاف، خودجوش
درون‌گرای حسی فکری داوری کننده	حافظه قوی، سرد و غیر عاطفی، قدرت تمرکز بالا، توجه شدید به جزئیات، بسیار محافظه‌کار
برون‌گرای حسی احساسی داوری کننده	پاری‌رسان، مهر طلب، به‌شدت حساس، مادی، ورزش دوست، سخاوتمند، دنیا را مطلق می‌بینند
درون‌گرای حسی احساسی داوری کننده	حافظه قوی، پاری‌رسان، عاطفی، آگراه از مدیریت، سخاوتمند، نیاز به اتکا، متعهد
برون‌گرای حسی فکری ملاحظه کننده	تکانه‌ای، بسیار ورزش دوست، جستجوگر، مشکل‌گشا، پرحرف، اهل شادی و لطیفه‌گویی، دارای علایق شخصی فراوان، دوستان فراوان، بسیار انعطاف‌پذیر
درون‌گرای حسی فکری ملاحظه کننده	خونسرد، اهل تفریح، طرفدار برنامه‌های تفریحی پرهیجان، حلال بحران، عمل‌گرا، بی‌خیال، غیر صمیمی، توانمند در برخورد با دنیای فیزیکی
برون‌گرای حسی احساسی ملاحظه کننده	بازیگر ذاتی، عاشق تفریح و سرگرمی، دوستدار تزئینات و توجه به آرایش ظاهری، کاملاً بی‌خیال، شدیداً مهر طلب، شدیداً پاری‌رسان، دوستدار توجه، خودجوش
درون‌گرای حسی احساسی ملاحظه کننده	بسیار آرام و محبوب، به‌شدت عاطفی، به‌شدت پاری‌رسان، به‌شدت مهر طلب، بسیار صبور و منعطف، دوستدار نسل بشر و حیوانات

فکری - احساسی

این بعد به طرز تصمیم‌گیری افراد برمی‌گردد؛ افرادی که فکری بودن را ترجیح می‌دهند سعی می‌کنند در تصمیمات خود از عقل و منطق استفاده کنند. « برخلاف این افراد، افراد احساسی معمولاً از ارزش‌های سنتی و اصولاً خلاقیتی که آموخته‌اند پیروی می‌کنند... آن‌ها از لحاظ عاطفی حساس بوده و به راحتی رابطه دوستی برقرار کنند » (شولتز، ۱۳۸۶: ۱۱۸).

داوری کننده - ملاحظه کننده

کسانی را که ترجیح به داوری دارند، داوری کننده می‌نامند. این اشخاص پیش‌تر می‌خواهند در نظم و ترتیب بخصوصی کار کنند و اگر کارهایشان ساختار کافی داشته باشد راضی‌تر هستند، پس از گرفتن تصمیم خوشحال می‌شوند، از اخلاق کاری برخوردارند، هدف‌هایی را در محل کار برای خود در نظر می‌گیرند تا به موقع به آن‌ها برسند، ترجیح می‌دهند بدانند که چه می‌کنند، محصول گرا هستند (به تمام شدن کار تأکید می‌ورزند)، زمان را منبعی تمام‌شدنی می‌دانند، ضرب‌الاجل‌ها را جدی می‌گیرند، دوست دارند که زندگی را کنترل کنند.

کسانی را که ترجیح ادراک‌کننده دارند، ملاحظه کننده می‌نامند. این اشخاص آزادی را دوست دارند و ترجیح می‌دهند انعطاف‌پذیر باشند، نگرشی دریافت‌کننده دارند، وقتی موضوع را باز بگذارند خوشحال می‌شوند، با بازی توجه دارند: اول لذت ببر بعد کار کن، با توجه به دریافت اطلاعات جدید هدف‌هایشان را تغییر می‌دهند، خود را با موقعیت‌های جدید تطبیق می‌دهند، فرآیند گرا هستند (به اینکه کار چگونه انجام شود تأکید می‌ورزند)، زمان را منبعی تجدید شدنی می‌دانند، ضرب‌الاجل‌ها را انعطاف‌پذیر می‌دانند، می‌خواهد به جای کنترل زندگی آن را درک کنند. (تایگر و تایگر، ۱۳۸۸: ۶۲)

تیپ شخصیتی ویژگی تیپ شخصیتی

برون‌گرای شمی احساسی داوری کننده یاری‌رسان، مهر طلب، مهارت کلامی، قبول مسئولیت خارج از توان، درگیر انواع فعالیت‌ها، هماهنگی

در روابط

درون‌گرای شمی احساسی داوری کننده صداقت، ابتکار، مستمع خوب، صبور و دلسوز، آرام، پیچیده، قدرت تمرکز فراوان و پشتکار برای رسیدن به اهداف، ادراکی‌ترین آرمان‌گرا، رهبر الهام‌بخش

برون‌گرای شمی احساسی ملاحظه‌کننده به‌شدت کنجکاو، مهر طلب، دوستان فراوان، فاقد قاطعیت، مسامحه‌کار، خودجوش

درون‌گرای شمی احساسی ملاحظه‌کننده به‌شدت مهر طلب، به‌شدت حساس، بسیار کنجکاو، عاشق هنر، بی‌خیال به محیط اطراف، بسیار آرمان‌گرا، فقط کاری که دوست دارند را انجام می‌دهند، به ارزش‌های شخصی و دیدگاه خود از جهان تکیه فراوان دارند

برون‌گرای شمی فکری داوری کننده رهبر ذاتی، مبتکر، رئیس مآب، مشتاق کار، عاشق یادگیری، سریع، توان بسیج منابع مادی و معنوی درون‌گرای شمی فکری ملاحظه‌کننده مبتکر، خلاق و خیال‌پرداز، کنجکاو، سریع الفهم، قدرت تمرکز فراوان، خودمحور، سخت برای شناسایی، دارای تفکر استراتژیک

برون‌گرای شمی فکری ملاحظه‌کننده اعتمادبه‌نفس بالا، پرشور و شوق، مهارت در متقاعد کردن دیگران، به‌شدت مهر طلب، دوستان فراوان، مهارت کلامی، اهل تعریف و حکایت، مسامحه در تصمیم‌گیری، عدم قاطعیت در کار، کنجکاو، منعطف، مدیریت بر دیگران برایشان ملال‌آور است، کارآفرین و سیاستمدار بزرگ

درون‌گرای شمی فکری ملاحظه‌کننده شدیداً منطقی و تحلیل‌گر، بسیار خلاق، اعتمادبه‌نفس بالا، مبتکر، کنجکاو، مستقل و بسیار پیچیده، ریسک‌پذیر، روابط فردی نامناسب، استقبال از هر چالشی

برون‌گرای حسی فکری داوری کننده هدف‌گذار، بااراده، مهارت کلامی، رهبر ذاتی، سنتی و محافظه‌کار، سریع، غیرقابل انعطاف، خودجوش

درون‌گرای حسی فکری داوری کننده حافظه قوی، سرد و غیر عاطفی، قدرت تمرکز بالا، توجه شدید به جزئیات، بسیار محافظه‌کار برون‌گرای حسی احساسی داوری کننده یاری‌رسان، مهر طلب، به‌شدت حساس، مادی، ورزش دوست، سخاوتمند، دنیا را مطلق می‌بینند.

درون‌گرای حسی احساسی داوری کننده حافظه قوی، یاری‌رسان، عاطفی،

اکراه از مدیریت، سخاوتمند، نیاز به انکا، متعهد

برون‌گرای حسی فکری ملاحظه‌کننده تکانه‌ای، بسیار ورزش دوست، جستجوگر، مشکل‌گشا، پرحرف، اهل شادی و لطیفه‌گویی، دارای علایق شخصی فراوان، دوستان فراوان، بسیار انعطاف‌پذیر
درون‌گرای حسی فکری ملاحظه‌کننده خونسرد، اهل تفریح، طرفدار برنامه‌های تفریحی پرهیجان، حلال بحران، عمل‌گرا، بی‌خیال، غیر صمیمی، توانمند در برخورد با دنیای فیزیکی
برون‌گرای حسی احساسی ملاحظه‌کننده بازیگر ذاتی، عاشق تفریح و سرگرمی، دوستدار تزیینات و توجه به آرایش ظاهری، کاملاً بی‌خیال، شدیداً مهر طلب، شدیداً یاری‌رسان، دوستدار توجه، خودجوش
درون‌گرای حسی احساسی ملاحظه‌کننده بسیار آرام و محجوب، به شدت عاطفی، به شدت یاری‌رسان، به شدت مهر طلب، بسیار صبور و منعطف، دوستدار نسل بشر و حیوانات

تحلیل محتوای رمان

برای مشخص کردن تیپ شخصیتی شخصیت‌های رمان (معصومه، پدر و مریم) ابتدا ویژگی‌های مربوط به هر نوع شخصیتی به‌عنوان ابزار سنجش مطرح می‌شود که با توجه به توصیف جزئی دهقان از این شخصیت‌ها مصداق این ویژگی‌ها در اعمال و رفتار شخصیت‌های داستان مورد بررسی قرار می‌گیرد و نمونه‌هایی برای تأیید موضوع آورده می‌شود. بدیهی است که این نمونه‌ها تنها بخشی از رفتار آن شخصیت است که ذکر می‌شود اما مشخص کردن شخصیت بر اساس بررسی کلیه رفتارها و جامع احوالات آن‌ها بوده است.

تمام عبارت‌هایی که برای بررسی شخصیت معصومه در متن وجود داشت و نشان‌دهنده نوع شخصیت معصومه بودند حدود ۱۲۰ عبارت بود و با بررسی دقیق‌تر این ۱۲۰ عبارت نوع شخصیت غالب وی مشخص شد. بیشتر عبارات استخراج‌شده نشانگر برون‌گرا بودن این شخصیت است یعنی حدود پنجاه درصد عبارات. حدود ۲۰ جمله به شمی بودن معصومه

اشاره دارد. ۳۰ عبارت نشان می‌دهد وی فردی احساسی است و حدود بیست درصد از جملات به بعد داوری کننده بودن اشاره دارد.

عبارت‌های موجود در مورد شخصیت پدر حدود ۴۰ عبارت بودند و این ۴۰ عبارت توانست تا حدودی شخصیت غالب پدر را به نمایش بگذارد. بیشتر این عبارت‌ها نشان‌دهنده بعد درون‌گرایی شخصیت پدر، حدود ۱۰ عبارت نشان‌دهنده بعد احساسی شخصیت وی و حدود ۸ عبارت نشانگر بعد شمی شخصیت وی است. بعد از بررسی نهایی حدود ۵ عبارت هم نشان‌دهنده بعد داوری کننده این شخصیت است.

در متن رمان حدود ۲۰ عبارت هم نمایشگر شخصیت مریم بودند که هرچند برای مشخص کردن نوع شخصیت وی کافی نبودند لیکن تا حدودی شخصیت غالب را مشخص کردند. از این ۲۰ عبارت حدود ۸ عبارت نشانه بعد فکری شخصیت، حدود ۶ عبارت نشانگر بعد حسی شخصیت و سایر عبارات پیرامون بعد احساسی و ملاحظه کننده شخصیت بودند.

شخصیت معصومه

برون‌گرایی شمی احساسی داوری کننده

شخصیت وی به‌گونه‌ای است که معمولاً با اعضای خانواده، معلمان، دوستان، هم‌کلاسی‌ها و هم‌سلول‌های صحبت می‌کند و در این امر پیش‌قدم است. اکثر ویژگی مذکور از ابتدا تا انتهای داستان مشهود است. چه در کودکی، چه در دوران دانش‌آموزی و چه در اسارت. نمونه‌هایی برای تأیید وجود ویژگی‌ها در معصومه:

یاری‌رسان:

* «نیرویی ناشناخته و مرموز مرا به‌سوی آن بچه‌ها می‌خواند. انگار به یک مهمانی دعوت شده بودم» (آباد، ۱۳۹۱، ۱۲۱).

* «برای اینکه غیبتم را در چند روز اول جنگ جبران کرده باشم، داوطلب کارهای سخت می‌شدم» (همان، ۱۴۴).

* «باراهنمایی زنان عرب که دامداران سنتی بودند آن روز نتوانستیم ده بشکه شیر بدوشیم و با انگشتانی زخم‌زایی به مسجد برگردیم و برای فردای رزمندگان شیر برنج درست کردیم» (همان، ۱۵۵).

* «برای اینکه بتوانم در بخش بمانم هر کاری انجام می‌دادم. جاهایی را که خون می‌ریخت فوراً طی می‌کشیدم. به هر کس از حال می‌رفت آب می‌دادم» (همان، ۱۶۰).

* «به همراه سید برای طرح موضوع بچه‌های پرورشگاه به فرمانداری رفتم» (همان، ۱۶۳).
و نمونه‌های فراوان دیگر

مهر طلب

* «اگرچه اختلاف سنی من و فاطمه ده سال بود اما به او انس داشتم» (همان، ۵۲).

* «آن دست‌ها مهربان و دوست‌داشتنی را از صمیم قلب بوسیدم» (همان، ۱۴۷).

* «هم گریه می‌کردم، هم آرام می‌کردم» (همان، ۱۶۰).
* «دست مریم را محکم گرفتم و گفتم: من و تو دیگر خواهر شدیم، تحت هیچ شرایطی از هم جدا نمی‌شویم.» (همان، ۱۹۷).
* «بی‌آنکه مصلحت‌اندیشی یا تقیه کنم از دیدن او خیلی خوشحال شدم و با شوق به سمت او رفتم» (همان، ۲۰۶).
و نمونه‌های دیگر.

مهارت کلامی

* «از طرح سؤال آن‌ها خوشحال شدم و با نطق قرایی آنچه را در کلاس‌های عقیدتی مهدی موعود یاد گرفته بودم بیان کردم» (همان، ۲۵۹).
* «احساس کردم عبدالباسط شده‌ام. تا آنجا که نفسم جا و حنجره‌ام قدرت داشت سوره حمد را با صوت خواندم. در همین فاصله ابتدا نگهبان و سپس سر نگهبان دریچه را باز کرد و گفت: بلیل شده‌ای؟! ساکت شو» (همان، ۳۰۵).

* «با شیرین‌زبانی خودم را در بغلش جا دادم، بوسیدمش و التماس کردم که اجازه بده وارد بخش شوم» (همان، ۱۵۹).

* «صدای بسیار بلندم بچه‌ها را پشت دفتر کشانده بود. ناگهان متوجه شدم آن‌ها بدون هماهنگی و سازمان‌دهی ریخته‌اند پشت در و شعار می‌دهند» (همان، ۸۴).

و مصداق‌های دیگری در این باب.

قبول مسئولیت خارج از توان
* « آن سال علاقه‌ام به کتاب و داستان مرا مسئول روزنامه دیواری مدرسه کرد» (همان، ۶۷)
* « سرپرست گروه بودن اعتماد به نفس و جرئت و جسارت مرا بالا برده بود» (همان، ۶۹)
* « با فروش آش رشته دو نمایشگاه بزرگ در سطح شهر و کتابخانه عمومی آبادان راه انداختیم» (همان، ۱۰۹)
* « آذوقه‌هایی را که از همسایه‌ها گرفته بودم، کیسه کیسه در چند نوبت به مسجد رساندم» (همان، ۱۴۶)
* « با خودم گفتم هرچه بادا باد مگر من برای کمک به این مجروحان به آبادان برگشته بودم» (همان، ۱۸۴)
* « دوباره مانور عملیات و سرقت را شروع کردم» (همان، ۲۴۳)
و نمونه‌هایی از این نوع.

درگیر انواع فعالیت‌ها

* « عاشق کتاب و خواندن بودم. دلم می‌خواست همه آن کتاب‌ها را بغل می‌زدم و می‌بوسیدم» (همان، ۷۰)
* « در آن روزها هر نوع کاری برایم خدمت محسوب می‌شد» (همان، ۱۴۹)
* « خانم عباسی که دراو ساز بود اسم و خاصیت همه داروها را به ما یاد داد» (همان، ۱۵۸)
* « بی‌اعتنا به لوله‌تفنگی که به کمرم کوبیده می‌شد خم شدم و یک چنگ خرما از روی زمین برداشتم» (همان، ۲۴۲)
و مواردی دیگر.

هماهنگی در روابط

* « خلاصه با اصرار و التماس به سلمان توانستم بعد از ظهر با همان اتوبوس ... راهی آبادان شوم» (همان، ۱۳۷)
* « پس با این حساب باید تسلیم خواست خدا باشیم. اینجا هر کس تقدیری داره، تا قسمت ما چی بشه.» (همان، ۱۵۶)

* « از مجموع چهل و چند نفر مسافر اتوبوس، فقط ده نفر پیاده شدند، هشت تا از برادران، من و خواهر بهرامی» (همان، ۱۷۲)
* «شیشه ماشین را بالا کشیده، سریع قفل در ماشین را زدم.» (همان، ۱۶۸)
و نمونه‌هایی دیگر.

پدر: درون‌گرایی حسی احساسی ملاحظه کننده

هرچند در برخی از موقعیت‌ها پدر با کارکنان بیمارستان یا مجروحان ارتباط برقرار می‌کند اما بررسی دقیق رفتار وی مشخص می‌کند که ویژگی ردون‌گرایی در وی غالب است .

بسیار آرام و محبوب

* « ما آن قدر باحیا هستیم که اگر دوچرخه‌مان را دزدیدند و آن را زیر پای دزد دیدیم رو نداریم بگویم این دوچرخه مال ماست» (همان، ۸۱)
* « هر صبح جمعه کاجی سید عباسش به راه بود و چند شاخه شمع روشن می‌کرد» (همان، ۴۰)

به شدت عاطفی

* « گاهی صندلی‌اش را جلوی در بیمارستان می‌گذاشت و برای کارکنان حافظ و مولانا می‌خواند» (همان، ۵۱)
* « آقا برای اینکه از فضای ملتهب و وحشت‌آور آتش خمپاره دورم کند با خاطرات جنگ و تاریخ و ادبیات و شعر سرگرم کرد» (همان، ۱۴۷)
* « آقا سنگر کوچک و جمع‌وجوری سر کوچه ساخته بود ... تو هم ملکه بابایی دیگه» (همان، ۱۴۶)
* « از دور آقا را دیدیم که تنهایی به سنگرش تکیه زده و بلندبلند گریه می‌کند. واکت گل بهی را که برایت بافته بود روی صورتش انداخته بود و با دودست از روی زمین خاک برمی‌داشت و بر سر می‌ریخت»
(همان، ۴۱۷)

به شدت یاری رسان

« آقا هر چند وقت یکبار به خانه سر می‌زد. چند تا مرغ داشتیم که تخم دوزرده می‌گذاشتند. تخم‌مرغ‌ها را جمع می‌کرد و به بیمارستان که محل کارش بود می‌برد و به مجروحان شیر و تخم‌مرغ می‌داد که تقویت شوند و زودتر بهبود یابند.» (همان، ۱۵۹)

« دخترم درد و رنج همزاد آدمی است. سختی‌ها آدم را بزرگ می‌کند و آدم هر چه بزرگ‌تر می‌شود مشکلاتش هم با خودش بزرگ‌تر می‌شود» (همان، ۹۵)

به شدت مهر طلب

« آقا ما را بدعادت کرده بود، همیشه موقعی که خسته از مدرسه برمی‌گشتیم او را می‌دیدیم که جلوی در خانه ایستاده و با جیب‌های پر از نخودچی کوشش منتظر ماست» (همان، ۴۰)

« از لابه‌لای زوزه‌های خمپاره صدای محزون آقا سکوت شب را در هم شکست» (همان، ۱۴۸)

بسیار صبور و منعطف

« هوای خواهرتون را داشته باشید، این بچه کله‌اش داغه... ژاکتی که دارم براش می‌بافم به آستین رسیده، بگو بیادتا یه اندازه بزنم.» (همان، ۴۰۴)

دوستدار نسل بشر و حیوانات

« هیچ کس نمی‌دانست با این طبع بلند و اقتدار، همه گل‌های بیمارستان حاصل کار دست اوست.» (همان، ۱۵۷)

مریم: درون‌گرای شمی احساسی ملاحظه کننده

به شدت مهر طلب

« مریم برای دلداری به من با گوشه‌مقنعه‌اش دهان خون‌آلودم را پاک کرد» (همان، ۲۰۷)

« مریم فرید می‌زد خواهرم مرد دکتر بیاورید» (همان، ۸۹)

به شدت حساس

* «مریم نمی خواست حتی مرده اش هم دست عراقی ها بیفتد» (همان، ۳۷۳)
* «بازداری عجله می کنی و دختر شجاع شدی. اصلاً شاید این یک دام باشه.» (همان، ۳۸۳)

عاشق هنر

* «مریم خیلی قشنگ نقاشی می کشید، فراتر از احساس ما نقاشی می کرد» (همان؛ ۵۲۶)

بی خیال به محیط اطراف

* «از دایره قول خارج نشو، قول دادیم فقط به هدف اعتصاب فکر کنیم و زیاد حرف نزنیم» (همان، ۳۸۳)
* «میشه شما از خیر اعتصاب غذای این ها بگذری؟ این ها اگر امشب شام ندهند ما را می خورند» (همان، ۳۸۴)
* «معصومه تو چه بی خیالی! می بینی که اسیر دشمن شدیم اما تو یاد بچگی هات افتادی؟» (همان، ۱۹۰)

بسیار آرمان گرا

* «آجی مگه به جان آقا قسم نخوردی ما فردا آزاد میشیم؟ پس چرا آزاد نشدیم؟» (همان، ۳۶۸)
* «فکر می کنی همون هشت ساعت آموزش دفاعی آقای صدر کافیه؟ چریک بازی در نیار دخترا!» (همان، ۱۹۶)

فقط کاری که دوست دارند را انجام می دهند،

به ارزش های شخصی و دیدگاه خود از جهان تکیه فراوان دارند:
* «مریم با دست سر اسلحه را پس زد و فریاد کشید: بی شرف، برو گم شو، آزادی به زور اسلحه» (همان، ۱۹۸)
* «مریم گفت: خب آدم زنده راه میره و حرف میزنه دیگه» (همان، ۲۱۶)
* «با لهجه شیرین آبادانی گفت: یکجا لیز نمی کنند (نمی ایستند) تا بشمارشون و ببینم اینجا چه خبره؟» (همان، ۳۷۷)

نتیجه گیری

هرچند تحلیل روان‌شناختی شخصیت‌ها کار آسانی نیست و نیازمند دقت و بررسی‌های همه‌جانبه در متن رمان و آگاهی از جزئیات نظریه روان‌شناسی است، اما در مقاله حاضر سعی شد با تکیه بر نظریه «مایرز یریگز» سه شخصیت اصلی رمان مورد بررسی قرار بگیرند. در این تحلیل تمام عباراتی که می‌توانست نشانگر شخصیت باشد استخراج شد و بر اساس آن شخصیت‌های مورد نظر تحلیل شدند. همان‌طور که در منابع روانشناسی آمده است تیپ شخصیتی بر اساس شخصیت غالب تعیین می‌شود و انتظار نمی‌رود تمامی موارد در یک شخصیت تأیید کننده تیپ شخصیتی وی باشد. در این تحلیل مشخص شد شخصیت غالب در مورد شخصیت‌های اصلی داستان به شرح زیر بود:

— شخصیت معصومه دارای تیپ برون‌گرای شمی احساسی داوری کننده است.

— شخصیت پدر یک شخصیت درون‌گرای حسی احساسی ملاحظه کننده است.

— مریم دارای شخصیت درون‌گرای شمی احساسی ملاحظه کننده می‌باشد. هرکدام از شخصیت‌ها در موارد معدودی بعد دیگری را نشان می‌دهند. این نکته که تیپ شخصیتی اشخاص داستان با توصیف کلی نویسنده مطابقت می‌کند و همچنین آمیختگی ابعاد شخصیت‌ها و چندبعدی بودن آنان نشان می‌دهد شخصیت‌ها و کنش‌ها و سخنانشان واقعی هستند و بر ساخته تخیل نویسنده نیست. به عبارت دیگر می‌توان گفت این داستان بر اساس خاطرات واقعی نویسنده است.

منابع

- ۱- امامی، نصرالله، (۱۳۸۵)، «مبانی و روش‌های نقد ادبی»، تهران، انتشارات جامی، چاپ سوم
- ۲- آباد، معصومه، (۱۳۹۳)، «من زنده‌ام»، تهران، بروج، چاپ صد و چهل و سوم
- ۳- پروین، لورنس ای، و جان، الیور پی، (۱۳۸۱)، «شخصیت (نظریه و پژوهش)»، (ترجمه محمدجعفر جوادی)، تهران، نشر آبیژ
- ۴- تیگر، پاول، و تیگر، باربارا بارون، (۱۳۹۲)، «شغل مناسب شما»، (ترجمه مهدی غراچه داغیو حسین رحیم منفرد)، تهران، موسسه انتشارات فلسفه.
- ۵- راس، آلن آ، (۱۳۸۲)، «روان‌شناسی شخصیت (نظریه‌ها و فرآیندها)»، (ترجمه سیاوش جمالفر)، تهران، انتشارات بعثت
- ۶- زارعی محمودآبادی، حسن، (۱۳۹۱)، «با چه تیپ شخصیتی ازدواج کنم؟»، تهران، نشر دانژه
- ۷- سیاسی، علی اکبر، (۱۳۷۹)، «نظریه‌های شخصیت یا مکاتب روان‌شناسی»، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ هشتم
- ۸- شمیسا، سیروس، (۱۳۸۳)، «نقد ادبی»، تهران، نشر فردوس
- ۹- شولتز، دوان پی، و سیدنی الن، شولتز، (۱۳۸۶)، «نظریه‌های شخصیت»، (ترجمه یحیی سیدمحمدی)، تهران، نشر ویرایش
- ۱۰- صنعتی، محمد، (۱۳۸۰)، «تحلیل‌های روان‌شناختی در هنر و ادبیات»، تهران، نشر مرکز، چاپ اول
- ۱۱- فرزاد، عبدالحسین، (۱۳۷۹)، «درباره نقد ادبی»، تهران، نشر قطره، چاپ سوم
- ۱۲- فرضی، حمیدرضا، و خسروحسینی، فرزانه، (۱۳۹۰)، «تحلیل روان‌شناختی شخصیت‌های برجسته رمان خانه ادیسی‌ها»، فصلنامه بهارستان سخن، سال هفتم، شماره هجدهم
- ۱۳- قاسمی، ملیحه، (۱۳۹۲)، «بررسی روان‌شناختی شخصیت‌های رمان شوهر آهو خانم»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد به راهنمایی یدالله جلالی پندری، دانشگاه یزد